

I.

Dopady dohody mocností z Mnichova na územní uspořádání na tehdejší Jablonecku a Železnobrodsku na podzim roku 1938

Při popisu událostí neblahého podzimu roku 1938 třeba uvést, že dnešní okres Jablonec nad Nisou není v současném územním uspořádání totožný s regionem politického okresu Jablonec nad Nisou v rámci předmnichovské republiky. Je to dáno tím, že někdejší politický okres Jablonec nad Nisou v sobě zahrnoval soudní okresy Jablonec nad Nisou a Tanvald, v nichž žilo podle sčítání lidu z roku 1930 na ploše 21 006 hektarů 101 882 obyvatel, přičemž 81 800 bylo Němců a zbylých 17 794 připadalo na Čechy a Slováky. V samotném Jablonci nad Nisou žilo podle výsledků sčítání lidu z roku 1930 skoro 34 000 obyvatel a z toho bylo necelých 6000 Čechů. V soudním okrese Jablonec nad

Priebschovo textilní impérium.

Zakladatel sklářské dynastie
J. Riedel.

Nisou z celkového počtu připadalo na Čechy a Slováky 10 087 obyvatel a v soudním okrese Tanvald 7707 obyvatel. Do současné podoby okresu Jablonec nad Nisou přibylы při územní reorganizaci v roce 1960 části okresu semilského (tj. Železnobrodsko) a několik obcí okresu jilemnického a turnovského, které byly i v minulosti osídleny převážně českým obyvatelstvem.

Samotné Jablonecko je i dnes prostoupeno lesnatými pásmy Jizerských hor a jejich podhůřím. Jablonecko a Liberecko patří mezi nejstarší průmyslové oblasti v Čechách, kde se již v první polovině 19. století rozvíjel zejména textilní průmysl. Nacházela se zde světoznámá výroba skla a bižuterie s centrem právě v Jablonci nad Nisou. Další část sklářské a bižuterní výroby byla rozptýlena v rámci podhůří Jizerských hor. V údolí řeky Kamenice se střediskem v Tanvaldu a dále podél horního toku Jizery od Kořenova a Rokytnice nad Jizerou k Železnému Brodu (ale též i v povodí Nisy od Janova nad Nisou k Jablonci nad Nisou) se nacházela nevídaná průmyslová aglomerace textilního průmyslu. Mezi další průmyslové odvětví, která byla na Jablonecku takto zastoupena, patřilo několik strojírenských podniků, které pracovaly

pro potřeby kovové bižuterie a textilu, a tyto podniky byly doplněny množstvím drobných kartonážek. Nezanedbatelná část dělnictva našla rovněž uplatnění u tamějších stavebních firem. Celkově lze tehdejší politický okres Jablonec nad Nisou charakterizovat jako velmi průmyslový s početnou dělnickou třídou, ale rovněž i nezanedbatelnou vrstvou malovýrobců.

Národnostně v rámci tehdejšího politického okresu Jablonec nad Nisou převažoval německý živel, jak již bylo uvedeno. Téměř jedna třetina obyvatel tohoto okresu žila v okresním městě Jablonec nad Nisou, nicméně za další hustě osídlená průmyslová střediska té doby lze považovat Smržovku, kde žilo téměř 8000 obyvatel, Tanvald s téměř 4500 obyvateli, Desnou s téměř 1800 obyvateli, Polubný s téměř 5000 obyvateli a další obce. Jelikož bylo již v této době Jablonecko vysoce průmyslovou oblastí nacházející se v hornaté a lesnaté krajině, nemělo samo o sobě ideální podmínky pro zemědělství. I z toho důvodu proto bylo významným odběratelem všech druhů zemědělských výrobků, které se produkovaly na tehdejším Semilsku.

Dalo by se shrnout, že černostudniční horský pás byl tehdy předělem mezi převážně českými a převážně německými obcemi. Tanvald se nachází na jeho úpatí, přičemž se jednalo o město, které bylo včetně Šumburku napůl české a napůl německé. Obce Velké Hamry, včetně Velkých Hamrů II (Hamrska), měly v té době téměř 4000 obyvatel, a Zásada byly české, ovšem Svárov, který je dnes součástí obce Velké Hamry, byl převážně německý. Zásada také i v té době sousedila s obcí Huť, kde bylo převažující obyvatelstvo německé. Obce nacházející se na severním svahu a úbočí černostudničního horského pásu, Nová Ves, Lučany a Smržovka byly z větší části německé, nicméně ve Smržovce žilo asi 25 procent obyvatelstva českého původu.*

Nepřekvapí, že velké a významné firmy na Jablonecku byly v rukou vlastníků, kteří se ve své době netajili sympatiemi k Henleinově SdP. Příkladem může být tehdejší firma Schowanek, nynější Detoa v Albrechticích, kde se dbalo i na to, aby zaměstnanci uvedené firmy měli stejné politické smýšlení jako její majitel. Ostatně v období nevalné hospodářské situace nebylo nic neobvyklého, když majitel firmy se

* K tomu srov. Zahradník, M.: Rok 1938 v okrese Jablonec nad Nisou. In *Mnichov 1938*. Praha 1988, str. 165 a násl.

vznikem zaměstnaneckého poměru spojoval i vstup do politické strany SdP. A když se to někomu z oficiálních vládních míst nelíbilo, německý majitel přeložil nebo přemístil svou firmu do jiných oblastí anebo rovnou do Německa. Na Jablonecku k takovým situacím docházelo například během srpna 1938.*

Cílený nátlak německých podnikatelů na zaměstnance, ale též negativní dopady hospodářské krize třicátých let minulého století, které se výrazně dotkly právě lehkého průmyslu dislokovaného v českém pohraničí s převažujícím německým obyvatelstvem, se nutně odrážely i ve výsledcích tehdejších voleb do parlamentu, kdy v květnu 1935 získala Henleinova SdP v Jablonci nad Nisou 16 789 hlasů, ve Smržovce 3267 hlasů, v Tanvaldu 1416 hlasů, v Polubném 2186 hlasů apod. Obdobně dopadly i volby do obecních zastupitelstev, které proběhly ve dnech 29. 5. a 12. 6. 1938, kdy již Henleinova strana vystupovala jako jediný zástupce všech sudetských Němců a jen v okresním městě obdržela 18 577 hlasů. Jablonec nad Nisou ovšem jako jedno z center německého obyvatelstva šel příkladem, když dne 2. dubna 1938 jablonecké vedení Henleinovy SdP oznámilo: „*Máme 29 tisíc členů, máme 75 % německých voličů.*“** Nic na tom nemohl změnit ani fakt, že v okresech Jablonec nad Nisou a Liberec dosahovala česká menšina 10 až 20 procent z celkového počtu obyvatelstva těchto okresů. V celkovém vyjádření získala SdP ve velkých městech jako Liberec nebo Jablonec nad Nisou téměř 100 procent německých hlasů a v celém pohraničí se zmocnila obecních samospráv.***

Pokud jde o okres Semily, pak tento v dnešní podobě zahrnuje téměř celé území bývalých politických okresů Semily, Jilemnice a Turnov, kdy zde na ploše 98 462 hektarů podle výsledků sčítání lidu v roce 1930 žilo 148 548 obyvatel, přičemž většinu tvořili Češi a Slováci v počtu 138 043 obyvatel, zatímco Němci byli ve výrazné menšině, neboť na ně připadalo 10 227 obyvatel. Je vhodné dodat, že německá menšina žila v okrajových částech všech tří zmíněných politických okresů. Na tehdejších

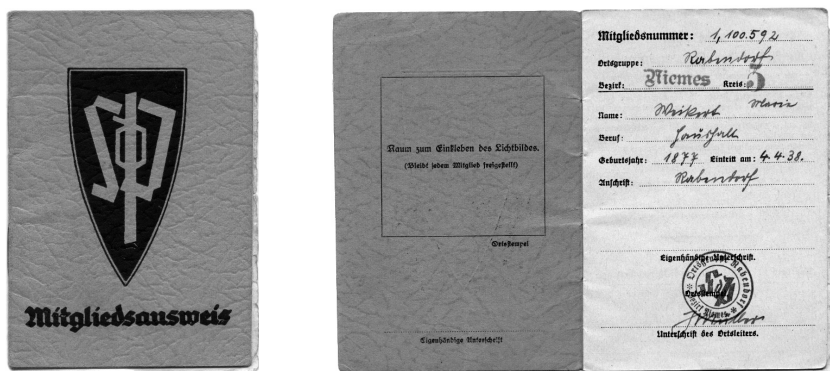
* Pavlíčková, J.: *Soužití Čechů a Němců v Jabloneckém okrese v letech 1938 a 1939*. Bakalářská práce. MU Brno, Brno 2008, str. 16 a 21.

** Viz informace z webových stránek města Jablonec nad Nisou.

*** K tomu srov. Joza, J.: *Mnichov a severní Čechy. Tereziánské listy* č. 18/90, str. 81. Moulis, M.: *Henleinovci a obecní volby v roce 1938*. In *Historie okupovaného pohraničí* č. 7. Ústí nad Labem 2003, str. 162.

Semilsku žila určitá část německého obyvatelstva například v oblasti Velkých Hamrů (v osadě Svárov, která v té době tvořila součást Šumburku nad Desnou), které v oné době spadaly pod politický okres Semily, avšak nejpočetnější byla tato menšina v okrese Jilemnice v oblasti Harrachova, Rokytnice nad Jizerou a Vítkovic v Krkonoších, kde o sobě dávala i náležitě vědět. Ve své podstatě se tak jednalo o kompaktní území, které se dotýkalo přímo státních hranic. Významné pozice zastávala německá menšina v soudním okrese Rokytnice nad Jizerou, kde žilo přes 80 procent Němců, když navíc samotná Rokytnice nad Jizerou byla větším městem než město Jilemnice, které bylo sídlem politického okresu. V Rokytnici nad Jizerou byla také soustředěna hlavní základna německého kapitálu ve zdejším podhůří, když tento kapitál navíc dále ovládal pojizerské továrny od Poniklé až po samotný Harrachov. Nelze pominout, že z hlediska strategického umístění měli němečtí podnikatelé v rámci zdejšího podhůří zcela volný a možný styk s tehdejším nacistickým Německem, což bylo dáno i prostým faktem, že se tento prostor nacházel mezi dvěma velkými německými enklávami v podobě tehdejšího Trutnovska a Liberecka.

Taktéž v rámci tehdejšího Semilsku, respektive v Podkrkonoší Henleinova SdP výrazně bodovala v parlamentních volbách v roce 1935, kdy v rámci tohoto regionu včetně českých okresů získala téměř 24 procent hlasů. Již v té době bylo více než jasné, že tato německá menšina se jako celek neztotožňuje s existencí Československé republiky a bude

Členský průkaz SdP.

Henleinovci
vydali úmrtní
oznámení
Československu.

vůči ní zaujímat o to více nepřátelské postoje. Závěry z konference čtyř mocností v Mnichově v září 1938 pak tyto snahy jen podpořily.*

Právě oblast tehdejšího Semilska byla názorným příkladem, jak německý zábor postihl i ryze české oblasti třeba v rámci horního Pojizeří. Tehdejší politický okres Jilemnice, respektive jeho část v rámci soudního okresu Rokytnice nad Jizerou, představoval jedinou výjimku, kde měli Němci z hlediska počtu obyvatel většinu. Pouze v soudním okresu Rokytnice nad Jizerou žilo v té době 6600 německých obyvatel. Vedle tohoto soudního okresu však došlo k zabrání i ryze českých obcí na Jilemnicku a Vysocku, kdy v celé zabrané části jilemnického okresu v oné době žilo jen 8100 Němců oproti 16 100 Čechů a Slováků. Němci zde proto tvořili jen asi 34 procent z obyvatelstva. V rámci tehdejšího politického okresu Semily došlo k záboru území, na němž žilo 6100 Čechů a asi jen zhruba 100 Němců, což se dělo zejména 24. 11. 1938 například na Tanvaldsku, a obětí tohoto záboru se staly české obce s převažujícím českým obyvatelstvem, jako byly třeba Plavy nebo Velké Hamry. Zabrané obce v Pojizeří byly následně připojeny k okresům Vrchlabí a Jablonec nad Nisou. Okupované obce části okresů Jilemnice a Semily samy o sobě patřily k oblastem prastarého českého osídlení, neboť se jednalo o území po staletí usedlých českých zemědělců, kteří vlivem

* K tomu srov. Semilsko v roce 1938. In *Mnichov 1938*. Praha 1988, str. 177 a násled.

průmyslové revoluce časem kromě jiného nacházeli obživu i ve zdejším rozvinutém sklářském a textilním průmyslu.*

Na základě závěrů z konference čtyř mocností z konce září 1938 dochází následně k vojenskému obsazení odstupovaného území, které probíhá ve dnech 1. až 10. 10. 1938, kdy je ve dnech 1. až 7. 10. 1938 obsazeno tzv. nesporné území. Dne 5. 10. 1938 stanovil Mezinárodní výbor konečnou hranici V. pásma a následně ve dnech 8. až 10. 10. 1938 dochází k obsazení tohoto pásma podle schválené delimitační linie okupovaného území, která má být základem příští definitivní hranice a u níž se připouštěly jen nepatrné odchylky při stanovení konečných státních hranic mezi Československem a Německem. Do tohoto pásma byly začleňovány i čistě české oblasti a při jeho samotném vytyčování bylo víc než zřejmé, že vedle územních nároků šlo Německu také o co největší ochromení hospodářské a vojenské pozice zbytkové republiky.

Zásadním výsledkem dohody z Mnichova byla tedy okupace českého pohraničí. Jádrem jednání v Mnichově bylo stanovení postupu při okupaci podle stanovených pěti pásem v přesně určených termínech, jak bylo uvedeno výše. Na vše měla dohlížet mezinárodní a německo-česká komise. Nutno připomenout, že V. pásmo bylo zakresleno dodatečně za dozoru zástupců všech mocností, avšak fakticky bylo zakresleno Hitlerem, který území s 50 procenty německých obyvatel zaokrouhloval ve prospěch Německa, a to ještě podle kritéria, které mnichovské dohodě odporovalo, tedy podle sčítání obyvatel v roce 1910. Nelze se proto divit, že takto byly do záboru leckdy zahrnovány

Opuštěný ropík v Kotli jako symbol okupace českého pohraničí.

* Joza, J.: Mnichov a severní Čechy. *Tereziánské listy* č. 18/90, str. 81.

i ryze české obce. Československá vláda po prvotním chabém odporu záhy pochopila, že jakýkoli další odpor bude tvrdě a demagogicky odmítnut, a proto přistoupila na veškeré zásadní německé požadavky. V důsledku toho se na území říše dostaly také statisíce Čechů. Tomuto přístupu silně nahrával fakt, že zástupci spojeneckých mocností z řad Francie a Velké Británie se při těchto vyjednáváních chovali ve vztahu k československé delegaci pasivně a stupňující se nároky Němců tímto svým přístupem spíše podporovali. Nacistické Německo tak získalo pohraniční území v tzv. sudetské oblasti o rozloze přibližně 28 000 km², které jím bylo okupováno až do roku 1945. Okupace pohraničních oblastí tehdejšího Československa byla ukázkovým příkladem toho, jak jednají mocnosti s malými státy. Lze dodat, že s územními nároky vůči Československé republice vystoupilo ze sousedních států též Polsko, které tyto své nároky uplatnilo vůči československé vládě již 21. 9. 1938, a rovněž i Maďarsko, které vzneslo své územní nároky ještě ve dnech mnichovských jednání. Rozbor a popis těchto nároků však není předmětem této publikace.

1.1. Vojský zábor okupovaných částí Jablonecka a Semilska na podzim 1938

Předmětný region obsazovala vojsková skupina č. 3 pod velením generálplukovníka Fedora von Bocka, která měla svěřen úsek severní a východní Čechy, tj. od pravého břehu Labe až po Broumovsko. K obsazování tohoto regionu německými vojskými jednotkami došlo 8. 10. 1938 od 12 hodin, přičemž pásmo záboru zahrnovalo oblasti Kalkberg (10 kilometrů východně od Německého Jablonného) – Ještěd – Rašovka (vojský újezd) – Petrašovice (vojský újezd) – Vrchovína – Bezděčín (vše okres Turnov) – Rychnov u Jablonce nad Nisou – Šumburk nad Nisou – Huť – Šumburk – Příchovice (vše okres Jablonec nad Nisou) – špičky hraničního výběžku u Hoffnungstalu – Paseky nad Jizerou – Jablonec nad Jizerou – Rokytno – Jestřabí – Benecko – Štěpánice – Mrklův – Valteřice (vše okres Jilemnice) Vrchlabí – Dolní Lánov – Heřmanovy Sejfy (vše okres Vrchlabí) – Vlčice – Trutnov – Poříčí – Petříkovice – Horní a Dolní Albeřice (vše okres Trutnov).